

BLAZOVICH LÁSZLÓ

A gyulai uradalom 1525. évi jövedelemjegyzéke

A 16. század elején a gyulai uradalomban – és minden bizonnyal másutt is – akkor készültek fontos dokumentumok, amikor valamiféle alkalom, felmerülő ügy szükségessé tette megalkotásukat. Így született 1520. május 11-i keltezéssel a gyulai uradalom tisztségviselői és alkalmazottai számára készített rendtartás, majd öt évvel később, 1525. február 5-én a dominium jövedelemjegyzéke.¹ Mindkettő nagy ablakot nyit az uradalom népének életére. Az előbbi számos artikulusa tárja elénk a tisztségviselők jogait és kötelezettségeit, valamint az alkalmazottak és a jobbágyok kötelességeit,² az utóbbi pedig az uradalom népeinek szolgáltatásaiból és adóiból származó jövedelmeit veszi számba. A két dokumentumot főképp az teszi értékké számunkra, hogy a Mohács előtti korszakból kevés hasonló maradt ránk. Jelen írásunkban az utóbbi elemzését végezzük el, és tesszük közzé magyar fordítását. Szabályai az uradalmi jog (Hofrecht)³ és a vele szoros összefüggésben álló falutörvények (Weistum-ok) körébe tartoznak. A dokumentum korai urbáriumként fogható fel.

Brandenburgi György örgróf, a gyulai vár és uradalom birtokosa 1525 elején azt forgatta fejében, hogy eladja a hatalmas birtoktestet. Feltehetően ezért készítette el az uradalom jövedelmének jegyzékét Ahorn János udvarbíró és Kolozsvári Ádám uradalmi jegyző. A dokumentum három, két latin és egy német nyelvű változatban maradt fenn. Veress Endre, a forrás közreadója a három forrásból egyet állított össze, amint írja: „...miután a tételek egyikben-másikban bővebbek, másolatunkat a hármat összevetve készítettük...”⁴ Jelen írásunkban nem tekintjük feladatunknak a három forráshely összevetését és filológiai elemzését, e fontos feladatok elvégzését későbbi időre hagyjuk.

¹ *Gyula város oklevéltára (1313–1800)*. Szerk. Veress Endre. Bp. 1938, (a továbbiakban: GyO.) 77–79., 87–91.

² BLAZOVICH LÁSZLÓ: A gyulai vár alkalmazottai számára 1520. május 11-én kiadott rendtartás. In *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (szerk. Mezey Barna, Révész T. Mihály) Gondolat Kiadó, Bp., 2006, 117–124.

³ D. WERKMÜLLER: Hofrecht. In *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (a továbbiakban: HRG.) Hrg. Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann. Mitbegründet von Wolfgang Stammerl I–V. Erich Schmidt Verlag, Berlin 1975–1995, II. 213–215.

⁴ GyO. 90. A három jegyzékről Érszegi Géza tájékoztatóját itt köszönjük meg.

A gyulai uradalom 1525-ben a vár mellett három városból, illetőleg mezővárosból és negyvenhét birtokból (faluból vagy pusztából) állt. A falvakat és pusztákat gazdasági tekintetben a mezővárosok köré csoportosították. Ezen egységek állandósultak, amit bizonyít, hogy Békéshez már 1490-ben, Corvin János birtoklása idején ugyanazok az egységek (Berény, Gyúr, Kondoros, Décse, Nyárszeg, Szénás, Szentmiklós, Hidas, Csarna, Verebes és Détért) tartoztak, mint 1525-ben.⁵

Az uradalom bevételei a jobbágyok szolgáltatásaiból (pénzjáradék, terményjáradék, robot és ajándékok), a különböző haszonvételekből, bírságokból, vámokból, a hivatalnokok által az úr számára nyújtott kereskedelmi tevékenységből és az alódiumon megtermelt javakból származtak. Néhány település lakói pedig közvetlenül végzett munkát teljesítettek a vár és személyzete számára. Az uradalom életének ízei és színei az egyes artikulusokból derülnek ki. Tekintsünk rajtuk végig bizonyos szempontok szerint.

Hogy a jobbágyok szolgáltatásai és terhei között eligazodjunk, mindenek előtt a jegyzékből kitűnő rétegződésüket nézzük meg. A piramis csúcsán a 700 telkes jobbágy állt, közülük is kiemelkedtek a mezővárosiak, akik a fűkaszás és aratás robotja alól mentességet élveztek. Telküket a szolgáltatások teljesítése után elhagyhatták, avagy nem, arról nem szól forrásunk. Mellettük egy másik csoport is létezett, a szabad menetelűeké és újonnan jötteké (jobagiones libertinos et noviter adventos), akik egy évi tartózkodás után fizették a földbért, az egy forintot, ők 317-en voltak.⁶ Ami egyrészt a jobbágyok nagy mobilitására utal, hiszen számuk az ott élők felét teszi ki, jóllehet tíz évvel vagyunk az 1514-es röghöz kötő törvények után, másrészt azt is mutatja: szívesen költöztek az uradalom üres telkeire. Talán bennük kereshetjük mai szóval élve a vállalkozó jobbágyok csoportját. Azt a jegyzék nem tünteti fel, hogy ugyanakkor hányan távoztak el. A jobbágyok számát 40 oláh jobbágy növelte, akik az uradalom erdős részén élhettek. Kenézeik adómentességet nyertek.⁷ A jövedelemjegyzék a telkek osztódását nem említi, mert résztelkesek nem fordulnak elő. Ha voltak ilyenek, bizonyára a teljes telek után közösen egyként adóztak.

A telkes jobbágyok – amint láttuk – tagolt csoportja alatt a zsellérek helyezkedtek el, igaz, csak a gyulaiak bukkannak fel a szövegben, a többi talán az alávetettek (subditi) szó takarja, akik két napot fűvet kaszálni és gabonát aratni (ez utóbbi időtartamát nem említi a forrás) tartoztak, a három város telkeseit kivéve, a többi jobbággal.⁸ A zsellérek bizonyára azért nem tartoztak az úrnak egyéb kötelezettséggel, mert telekkel vagy telekrésszel nem rendelkeztek, és a telkesek szolgálatában jutottak megélhetéshez, ezáltal elsősorban velük álltak alá- és fölérendeltségi kapcsolatban. A jövedelemjegyzékben a mészárosokon és molnárokon kívül nem

⁵ KARÁCSONYI JÁNOS: *Békés vármegye története I–III.* Bp. 1896, II. 98.

⁶ *Jövedelemjegyzék* (továbbiakban: Jj.) 1–2. sz. A jobbágyok szabad költözködését az 1351. 18. tc., az 1405. I. 6., II. 14. tc. biztosítja. E cikkelyek később több alkalommal megerősítést nyertek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1526. Ford. és jegyzetekkel ellátta: Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp. 1899.)

⁷ Jj. 3. sz.

⁸ Jj. 23–24. sz.

szerepelnek az iparosok. Őket részben a telkes jobbágyok, részben a zsellérek rétegébe tagolták be. A fennmaradt nevek alapján Bácskai Vera húsz szakma képviselőjét gyűjtötte össze Gyulán, de a mesterségek számát ennél többre teszi. Arra is felhívja a figyelmet, hogy dunántúli és Duna–Tisza közí adatok alapján feltehetően Gyulán is a kézművesek 25–30%-át a zsellér jogállásúak tették ki.⁹

A jobbágyok negyedik csoportja a Fölszeren, Izsákon, Szélhalmon és Turgonyban, Gyula közelében, illetőleg azzal lassan összenövő településeken éltek, a várban és az allódiumon közvetlen szolgálatot láttak el, tulajdonképpen röghöz kötött cselédekként éltek, amely állapotból szabadulni igyekeztek, ám erre, amint az 1520-ban keletkezett uradalmi rendtartásból értesülünk, Brandenburgi nem adott engedélyt.¹⁰ Sem pénz-, sem terményjáradékot, sem ajándékot nem adtak, ám a várban és az allódiumon adódó munkát látták el. A várban takarítottak, sőt törtek, fát raktak, valamint nyilvánvalóan vágtak, és más hasonló munkát végeztek. A vár kertjének és az allódium kerítéseit ők javították, továbbá az utóbbin álló házak és istállók falait tapasztották és állították helyre. Feltehetően vályog, vertfalú vagy vesszőfonatú paticsházakat renováltak. A javító és házi munkák mellett a mezőgazdaságiakban is részt vettek, széna- és terménykazlakat raktak, valamint az allódiumról a szemes terményt a malomba, majd őrlés után a várba szállították. Szélhalom lakói ezen túlmenően az allódiumon megtermelt javakból ellátást is kötelesek voltak nyújtani.¹¹ A forrás nem nevezte meg, kik részesültek ebből. E falvakban élők feltehetően az allódiumon laktak és éltek. Ebből következően jogállásuk a jobbágyokétól és zsellérékétől különbözött, és így kerültek a szolgálatot teljesítő népek legalsó kategóriájába, őket már csak a koldusok és egyéb, a társadalom periferiáján élők követték.

Az uradalom bevételei – mint említettük – pénz-, termény- és munkajáradékból, a jobbágyok által nyújtott ajándékokból, különböző haszonvételekből, bírságokból, vámból és kereskedelemről származó bevételekből jöttek össze, továbbá részben beszámították az allódiumból származó jövedelmek egy részét. Nem vették figyelembe, például, a művelésre vagy legeltetésre kiadott földek bérleti díját, amely eljárásról az 1520-ban kiadott rendtartásból értesülünk,¹² továbbá az ipari tevékenységet sem adóztatták. A bírságokból és a kereskedelemről származó pénzeket kívül csak a mezőgazdasági tevékenység képezte a bevételek alapját.

Pénzjáradékként minden jobbágy földbért (cenzust) fizetett, évente egy forintot, továbbá az úr egy évben többször más adót, taxát róhatott ki, amelynek mértékét a szükség és a szokásjog szabályozhatta, mint azt is, hány alkalommal fordul ehhez a megoldáshoz. Erről nem szól az artikulus. Az évi összeg jóval meghaladta a földjáradékban beszédett adó mennyiségét.¹³

⁹ BÁCSKAI VERA: Gyula gazdasága és társadalma a XV–XVI. században. *Gyulai Füzetek* 3. Gyula 1991. 10–11.

¹⁰ BLAZOVICH LÁSZLÓ, 2006, 120–121.

¹¹ Jj. 32–33., 37., 39. sz.

¹² GyO. 78.

¹³ Jj. 50. sz., Bácskai Vera számítása szerint csak a gyulaiakra kivetett taksa jóval meghaladta a cenzusban beszédett pénz összegét. BÁCSKAI VERA, 1991, 29.

Terményjáradékot, kilencedet részint szántóföldi termények, az uradalomban búza, árpa, zab, köles és len után vetettek ki, részint a Meszt birtokon lévő szőlőskertekben termelt bor után.¹⁴ A terményjáradékról nem derül ki, hogy természetben vagy pénzben szedték-e, ugyanis mindkét formában megadja a mennyiséget forrásunk. Az állatok közül a sertések voltak kilenced kötelesek. Ez esetben csak az állatok számát tüntették fel. 400 sertést szedtek be disznótizedként,¹⁵ ami jelentős sertéstartásról árulkodó adat, hiszen 1060-at nem haladta meg a telkes jobbágyok száma. Meglepő, hogy egyéb állat, például szarvasmarha és juh után az uradalom jobbágysai nem adóztak.

A munkajáradék igen érzékletes és színes képet mutat. A városok telkeseinek kivételével – mint említettük – minden jobbágy és zsellér tartozott két napot füvet kaszálni és aratni. A zselléreket a csépléskor is felhasználták. Ezt a munkát azonban fizették, járandóságként a kicséplelt gabona tizedét kapták.¹⁶

A gyulaiakra egyéb szolgáltatásokat is terheltek. A mészárosok a vár szükségleteire ökröket és disznókat vágtak, a molnárok pedig, köztük a gyulaiak, saját számaikkal a várban szükséges famunkát, nyilván bognár feladatokat végeztek el.¹⁷ A gyulai polgárok vitték továbbá a várhoz szállított bort a szekerekről a pincébe.¹⁸ A három város jobbágysai tartoztak a többi jobbágy által adott egy kocsi fát a várba szállítani,¹⁹ tehát hosszúfuvar teljesítettek. A halászok látták el a vár konyháját pénteken és a böjti napokon halakkal.²⁰

Ajándékot a falvakban élő jobbágyok adtak, mégpedig Szent Miklós napjára, karácsonyra és húsvét táján házanként egy kenyeret és egy jó tyúkot kellett szolgáltatniuk.²¹ Simándon virágzott a fazekas ipar, ezért a mezővárosnak Brandenburgi és a vár részére fazekakat, kelyheket, üstöket és más, a konyhában szükséges cseréptárgyakat kötelezően juttattak.²²

Az uradalom közvetlen kezelésében álltak az allódium (majorság) mellett a tavak mocsarak és egyéb vizek, valamint árkok, és az erdők, amelyekből részint az uradalom népei számára használatba adással, részint az ott termelt hasznok eladásával az uradalom jövedelemhez jutott. A Békés és a Békés, valamint Csaba között fekvő Büngösd és Fábiánfoka, továbbá a feltehetően a Gyoma és Endrőd között volt Nyárszeg mellett hasonló nevű víz feküdt, a közelebről nem lokalizálható Ökörörvény és a Doboz melletti Dobozköze nevű vizekben engedte az úr fizetség ellenében a halászatot. Az utóbbiak vízfolyások, talán a főfolyók mellékágai lehetnek, mert malmokat is hajtottak.²³ A vár mellett húzódó bizonyos árkokat fizetség

¹⁴ Jj. 14., 18., 20. sz.

¹⁵ Jj. 21. sz.

¹⁶ Jj. 38. sz.

¹⁷ Jj. 25., 36. sz.

¹⁸ Jj. 34. sz.

¹⁹ Jj. 25. sz.

²⁰ Jj. 43. sz.

²¹ Jj. 42. sz.

²² Jj. 41. sz.

²³ Jj. 7-8. sz.

fejében ugyancsak igénybe vehették a jobbágyságok, amelyeket talán kenderáztatóként, vagy más célokra használhattak. Más árkokban viszont mesterséges halastavat létesítettek, itt helyezték el a halászok által beszolgáltatott halakat,²⁴ amelyeket elsősorban a várbeliek étkezésekor fogyasztottak, de minden bizonnyal jutott belőlük eladásra is. A tavak, illetőleg mocsarak területe a különféle madarak élettere volt. Vadászták őket,²⁵ amelyből az uradalomnak ugyancsak szép jövedelme származott. Későbbi forrásból ismeretes, hogy a doboziaknak húsvétkor 200 vadmadarat tartoztak adni a vár részére.²⁶

Az erdőkből több módon nyertek jövedelmet. A jobbágyságok tűzrevalót és építési anyagot termelhettek ki, ezen túlmenően az uradalom fát adott el, és több helyen: Gyulán, Váriban, Keszin, Vadászon, Sámolykeszin, és Dobozon makkoltattak, ami a kiterjedt tölgyerdők bizonyítéka.²⁷ Ne felejtjük el, hogy az uradalom egy része már a sztyeppe és erdős övezet határán feküdt. A doboziakat egyébként egy 1559-es dika szerint faszén szolgáltatásra is kötelezték.²⁸ Az erdei vadászat ugyancsak hasznot hozott az uradalomnak.²⁹ Az erdőket őrizték, erdőőri feladatokat láttak el például a doboziak.³⁰ A vár közelében vadasparkot tartottak fenn,³¹ ahol szarvasokat tenyésztettek. Közelebbit ennek helyéről nem tudunk. Ménest vagy ménesbeli lovakat szintén tarthattak, a belőlük származó jövedelem 1000 forintot tett ki.³² Hogy itt az uradalmi ménes mellett másokról is szó van, nem deríthető fel.

A bírságok, amint az 1520-as rendtartásból kiderül, egyrészt a bíróságokon, másrészt a falusi bírók által kirótt büntetéspénzekből tevődtek össze.³³ A beszedett összeg nagyobb lehetett, mert belőle az uradalmi tisztségviselők is részesedtek. Ide tartozik – bár nem kifejezetten bírság – a kóborló jószágok, forrásunk szerint „budossó barmok” ügye, amelyeket ha elfogtak, nem a gazdának, hanem a vár konyhájára voltak kötelesek átadni azok, akik rájuk találtak.³⁴

A vámból jelentős bevételhez jutott az uradalom. A bevétel, 917 forint az összes évi jövedelem nyolc százalékát tette ki. Vámhely állt Gyulán, Békésen, Simándon, Pülyön, Décsén, Vadászon, Sámolykeszin, Gyúron és Váriban. Hogy hol állt rév-, illetve hídvám, és hol útvám, az nem derül ki a forrásból. Később arról értesülünk, hogy nemcsak pénzben, hanem árucikkekben is szedtek vámot. Ilyen módon fatá-lak, dézsák, deszkák, kötelek, só, alma, körte, dió és más gyümölcsfélék 31 forint értékben növelték az uradalom jövedelmét.³⁵ A vámhoz tartozik a pecsét pénz, amit

²⁴ Jj. 13. sz.

²⁵ Jj. 45. sz.

²⁶ KARÁCSONYI JÁNOS, 1896, II. 83.

²⁷ GyO. 78., Jj. 12. sz.

²⁸ KARÁCSONYI JÁNOS, 1896, II. 83.

²⁹ Jj. 46. sz.

³⁰ KARÁCSONYI JÁNOS, 1896, II. 83.

³¹ Jj. 47. sz.

³² Jj. 28. sz.

³³ Jj. 6. sz. BLAZOVICH LÁSZLÓ, 2006, 119–120.

³⁴ Jj. 44. sz.

³⁵ Jj. 5., 40. sz.

a Makra hegyen, Meszten, az uradalom szőlőbirtokain szedtek, amikor a bort elszállították. Feltehetően a hordóra nyomták a pecsétet, amint ezt a jogkönyv szerint Budán tették.³⁶

A későbbi elnevezéssel kisebb regálék címén is pénzhez jutott az uradalom. A malmai után, amelyek Gyulán, Váriban, Békésen és Alabiánban öröltek, törték a gabonát, és tömörítették a posztót, a búzából vett őrlési vám 660 forintot hozott, a kocsmáltatás címén pedig, amely során az úr borát mérték ki az egyes településeken, háromezer forint bevételre számítottak. Itt az összeírók, az egész jegyzékben egyedül, az országos szokásra hivatkoztak.³⁷

A legtöbb jövedelem a középkorban is a kereskedelemről származott. Ennek hasznát – amint láttuk – az uradalom elsősorban a vámok kivetésével csapolta meg, amit az ismertetett módon a kor szokásai szerint tett. Ám a 27. artikulus szerint maga szintén bekapcsolódott az üzletelésbe, ugyanis e szabály az úr számára összegyűjtött szarvasmarháról és birkákról szól, amelyek eladásából 2000 forint hasznot reméltek.³⁸ Brandenburgi György és az uradalom állatkereskedelemben kapcsolódásáról más források szintén tájékoztatást adnak.³⁹

A jövedelem-összeírás a falvak mellett a gyulai uradalmi városaiban élő népesség helyzetére ugyancsak rávilágít. Értesülünk belőle, hogy maguk az uradalmi tisztségviselők különbséget tesznek a három mezőváros között. Míg Gyulát városként (civitas) említik, Békést és Simándot város, illetve mezővárosként (civitas sive oppidum). A Kubinyi András által mások kutatási eredményeire is támaszkodóan felvetett⁴⁰ városkategóriák szerint Gyula tehát a földesúri városok, a másik kettő pedig a mezővárosok közé sorolható.

Éppen a fenti kategorizálás miatt feltűnő, hogy lakosaik terhei, uruk számára nyújtott szolgálatai között különbség nem található. A városok jobbágysai a falvakéhoz képest pusztán a disznó kilenced elmaradásában és a robotban végzett fűkaszálás, valamint az aratás és Simánd kivételével az ajándékok nyújtása alól kaptak felmentést – helyettük a zsellérek robotoltak –, a többi munkát ugyanúgy végezték, vagy másokat fogadtak fel rájuk. Ez alól a gyulaiak sem kaptak mentességet. A városok közötti megkülönböztetés okát máshol kereshetjük; talán abban, hogy rezidenciahelyként létezett Gyula, és vezető polgárai szoros kapcsolatban álltak az uradalom tisztségviselőivel,⁴¹ továbbá 1496-ban Corvin Jánostól kiváltságlevelet kaptak, amely nyomán szabad mezőváros lettek. Lélekszámát tekintve jóval nagyobb település volt, és lakosai a város eladományozása előtt királyi alattvalókként éltek, amelynek emlékét nem felejtették. Arról nem tudunk, hogy a várost, mint a

³⁶ Jj. 9. *Buda város jogkönyve I-II*. Közreadja: Blazovich László–Schmidt József. Szeged 2001, 214. sz. és 1. jegyz.

³⁷ Jj. 4., 26. sz.

³⁸ Jj. 27. sz.

³⁹ BÁCSKAI VERA, 1991, 19–20.

⁴⁰ KUBINYI ANDRÁS: „Szabad királyi város” – „Királyi szabad város”? URBS I. Főszerk. Á. Varga László. Bp. 2006. 51–61.

⁴¹ BÁCSKAI VERA, 1991, 32–33., 42–44.

legtöbb földesúri várost, fal övezte volna, csak árok, a folyók és talán palánk védtek lakóit.

Amint az előzőekből láttuk, a jövedelemjegyzék sok más számadásban szétszórtnan meglévő adat értelmezéséhez nyújt lehetőséget azzal, hogy egyes artikulusaiban leírja a szolgáltatásokat, amelyeket az uradalom népe az úr számára tartozott nyújtani. Ezen szolgáltatások hosszú időn át ugyanazok maradtak, pénzbeli értékük azonban változott. A jegyzék jellegénél fogva a jobbágyok és alattvalók vagyoni viszonyaiba és öröklési rendjébe nem ad betekintést a kutatás nagy kárára. Úgy véljük, ehhez a témakörhöz az elpusztult Gyula városi iratok vittek volna közelebb.

Jegyzék
Gyula várának jövedelméről és bevételeiről tételes számítással
1525. január 5 és február 5 között
(Gyertyaszentelő környékén)

	1. oldal		
		forint	dénár
1.	Mindenekelőtt Gyula várának van 700 telkes jobbágya, mindegyikük évenként egy forintot fizet, amely kitesz	700	
2.	Továbbá van a hozzá tartozó városokban és mezővárosokban 317 szabad menetelű és újonnan érkezett jobbágya, itt tartózkodásuk idején egy év leforgása után ¹ mindegyikük 1 Ft-t fizet, amelynek összege	317	
3.	Vannak továbbá bizonyos oláhok, kivéve a kenézeket, hozzávetőlegesen negyven telken élők, ² akik közül mindegyikük évenként 1 Ft-t fizet, összesen	40	
4.	A vár birtokában vannak, hozzá tartoznak bizonyos malmok, Gyulán egy a kölyüjével, németül sthamph-jával, Váriban egy a kölyüjével, Békésen kettő, közülük az egyiket hatoss-nak nevezik, a kölyüjével, a másikat pedig Szent Pálnak, Alabiánban egy a kölyüjével, ³ amelyekből búzából évenként jövedelem származik	660	
5.	A mondott vár kilenc ⁴ vámhellyel rendelkezik, úgymint Gyulán, Békésen, Simándon, Pülyön, Décsén, Vadászon, Sámolykeszin, Gyúron és Váriban, amelyek 200 Ft jövedelmet adnak, amely összeg kitesz	900	17
6.	A vár jövedelméből az egyes bírságok kitesznek	300	
7.	A várhoz két víz tartozik, az egyik neve Büngösd, ⁵ a másiké Fábiánfoka, ⁶ bennük egész évben halásznak, és ebből származik	200	

¹ A jobbágyság két csoportját különbözteti meg a jövedelemjegyzék. Az utóbbiak nem kaptak letelepedésükkor kedvezményt, a már ott élőkhöz hasonlóan adóztak egy év eltelte után.

² A vlah (oláh) telepesek pontos jogállását nem adta meg forrásunk, azt sem, milyen foglalkozást (mezőgazda, pásztor, erdészeti tevékenység) folytattak.

³ Meglepő, hogy az artikulusz a kerékszámot nem tünteti fel, egyedül a kölyüre (kallóra) utal, amellyel durvább lisztet lehetett előállítani, mint a malomkövel, mivel nem őrlötte, törte a szemeket, illetve a megszórt posztót tömörítették vele. A „hatoss” bizonyára hat kerekű malom volt.

⁴ Gyula és Békés a mai azonos nevű városok középkori elődjai, Simánd (ma: Simandul (Románia), Püly az egykori Kispél pusztája helyén Elek határában feküdt, Décsé ma pusztája Endrőd és Szarvas között. Korunkban az uradalmi ménes helye. Vadász (ma: Vinători, Románia) középkori elődje, Somoskesz (ma: Șomoșeș, Románia) középkori elődje, Gyúr Mezöberény és Kamut között feküdt, Vári ma Gyulavári.

⁵ Büngösd Békés mellett terült el.

8.	Továbbá vannak más, a várhoz tartozó vizek, amelyek egyike Nyárszeg ⁷ nevű, a másikat Ökörörvénynek, ⁸ a harmadikat Dobozközének ⁹ hívják, az említettek mellett négy malom és a Byrofoka nevű [víz] áll, belőlük jövedelem származik	80	
9.	Szüret idején a Makra hegyen ¹⁰ lévő szőlőskertben a pecsétpénz ¹¹ jövedelmet hoz	40	
10.	A várhoz tartozó falvakból a disznók megváltása kitesz ¹²	12	
11.	Van a disznók [után] más megváltás és illeték a makkos erdőkből, amikor oda hajtják őket bizonyos birtokokon, mint Gyulán, Váriban, Keszin, Vadászon Sámolykeszin és Dobozon ¹³	8	
Az egész oldal kitesz		600	40
2. oldal			
12.	A várhoz tartozó erdőkből származó fa eladásából a bevétel	10	
13.	Vannak bizonyos árkok, amelyeket a várhoz tartozó szegény jobbágyok használnak, az árkok használatáért fizetnek ¹⁴	3	
14.	A városok, mezővárosok és falvak bármely, a várhoz tartozó lakosa vet, tudniillik búzát vagy gabonát, [ebből] kilencedet tartozik fizetni, amelyből összejön 700 köből, amely kitesz	700	
15.	Árpából kilencedeként összejön 400 köből, amely kitesz	200	
16.	Zabból összejön 200 köből, amely kitesz	100	
17.	Kölesből összejön 400 köből, amely kitesz	200	
18.	Van néhány falu, ¹⁵ amelynek [lakói] lent természetnek, úgymint Györke, Fövényes, Veszé, Szentmiklós, Gyúr és Berény, amelyből kilencedként 20 köből jön össze értékben	16	

⁶ Fábiánfoka Békés és Csaba (Békéscsaba) között lokalizálható.

⁷ Nyárszeg az azonos nevű település mellett Gyoma és Endrőd között feküdt.

⁸ Ökörörvény helyét nem leltük fel.

⁹ Dobozköze nevéből következően Doboz falu mellett terült el.

¹⁰ Makra hegy a mai Aradhegyalja, a kora középkor óta jeles szőlőskertek, kiváló borok készítésének helye. Ma is előállítanak a tokajihoz hasonló borokat e tájon.

¹¹ A hegyvám egy formája, ismeretes, hogy Budán is szedték.

¹² Hogy az artikulus pontosan mire vonatkozik további kutatást igényel

¹³ Az erdei makkoltatás után fizetett összeg. Az említett helyeken (lásd 4. jegyzet) összefüggő tölgyesek terpeszkedtek még a 16. század első felében.

¹⁴ Feltehetően kenderáztatókról van szó.

¹⁵ Györke a Gyulától észak-nyugatra fekvő Györkehely pusztával azonos. Fövényes Gyula és Békéscsaba között feküdt. Veszé és Szentmiklós Békéscsabától északnyugatra feküdtek, utóbbit később Mezőszentmiklósnak hívták. Gyúr lásd 4. sz. jegyzet, Berény a mai Mezőberény középkori neve.

19.	Ha valamelyik udvarbíró (provisor castri) ellátást akar a majorságból, ezt 300 forintig megteheti ¹⁶	300	
Az egész oldal kitesz		1528	
	3. oldal		
20.	Továbbá jövedelem származik a Meszt birtok környékén fekvő, Gyula várához tartozó Makra hegyi ¹⁷ szőlő kilencedéből, mégpedig 30 szerémi (sirimicalia) ¹⁸ hordó az ugyanott termett borból, amelyből egy hordó 15 Ft-t ér, az összes kitesz	400	
21.	Mindenegyes falu, mind magyar, mind oláh — kivéve a három várost, tudniillik Gyulát, Békést és Simándot — disznó kilencedéből 400 sertés a járandóság, amelynek értéke	400	
22.	A fent említett erdők, amikor disznókat makkoltatnak bennük, amely után tizedet adnak, húsz tizedet tesznek ki	20	
23.	Az említett várhoz tartozó jobbágyságok és alávetettek kivétel nélkül összesen és egyenként — a három fent említett város polgárait kivéve —, amikor az idő megkívánja, kötelesek két napot fűvet vágni és kaszálni, amennyit bírnak.		
24.	Hasonlóképpen kötelesek a Gyula várához tartozó említett jobbágyságok és a mondott városok zsellérei az egyes terményeket, tudniillik búzát, árpát, rozsot, zabot és kölest egy napot aratni és gyűjteni.		
25.	Kötelesek még a Gyula várához tartozó jobbágyságok kivétel nélkül közösen és egyenként — senki mást, csak a három várost és az oláhokat kivéve — az Úr születésének ünnepe ¹⁹ körül egy szekér fát adni úgy, hogy amikor az efféle fa az említett Gyula váránál fogytán van, az említett városok, tudniillik Gyula, Békés és Simánd kötelesek elegendőt [oda] szállítani és a készletet feltölteni.		
Az egész oldal kitesz		700	52

¹⁶ Az artikus többféle értelmezést tesz lehetővé, például az allódiom terményeiből való részese-dést, abból való ellátást illetve az allódiumból földbérletet. Mi az előbbi értelmezés mellett állunk. A német nyelvű jegyzékből kiderül, hogy búzát és árpát termelhetnek az allódiomon (majorságban), amennyit akarnak, és ebből származik a 300 Ft jövedelem.

¹⁷ Makra a Körösök és a Maros között elterülő hegység középkori neve, amelynek lejtőin lévő szőlőskertek kiváló borokat adtak. A mai Arad-Hegyalja vidéke.

¹⁸ A szerémi hordó országosan elterjedt bortároló edény és űrmérték volt, mint a gönci hordó. Ennek ellenére nagysága ismeretlen, nem maradt ránk. A Makra hegyi borok már a középkor korai századaiban híres italnak számítottak, és ismertek a mai napig.

¹⁹ Karácsony, december 25.

	4. oldal		
26.	Ha az úr bort küldeni, szállítani akar a várhoz tartozó falvaiba, vagy kimérni, ahogy ebben az országban más urak teszik, ebből hasznot és nyereséget is kaphat ²⁰	3000	
27.	Ha aprómarhát és szarvasmarhát kívánnak összegyűjteni az úr hasznára, megtehetik, értékük kitesz ²¹	2000	
28.	Ménest vagy ménesbeli lovat őrizhetnek az uradalom birtokain bármikor és bármennyit, az értékük kitesz ²²	1000	
29.	A vár kertjéből két hordó bor jövedelem származik valamennyire több értékben mint ²³	42	
30.	Ugyanott káposzta is van, amely egész évben ellátja a várat, ²⁴ értéke	23	
31.	Vannak bizonyos örök, magyarul wyrraztoo-k, akik közül éjszakánként nyolcan kötelesek örködni, amelyet ha pénzben fejezünk ki, munkájuk ér ²⁵	200	
32.	Van bizonyos, a vár körül fekvő négy falucska, ti. Szélhalom, ²⁶ Turgony, ²⁷ Izsák ²⁸ és Fölszer, ²⁹ amelyek [lakói] kötelesek a várnál szükséges minden szolgálatot ellátni, ti. mind széna, mind termény kazlakat rakni, az allodiumon lévő terményt, búzát, árpát és rozsot a várba és a malomba, majd a malomból ismét a várhoz szállítani, a várat takarítani, sőt törni, fát összerakni stb., amely munka, ha pénzben számítjuk, kitesz	70	

²⁰ Kocsmáltatási jog. Az úr saját borát az általa megszabott áron kimérheti az uradalmának területén elhelyezkedő falvakban.

²¹ Az artikus az uradalom kereskedelmi tevékenységére utal. A vétel és az eladás árának különbözetéből busás nyereség származott.

²² A lovakkal folytatott kereskedelem haszna ugyancsak jelentős összeget tett ki. Az uradalom területén felnevelt lovak nagy részét minden bizonnyal az uradalom tisztségviselőinek irányításával értékesítették.

²³ Az artikus a gyulai bortermelés bizonyítéka. A vár melletti szőlőskert nem lehetett kiterjedt.

²⁴ A káposzta a középkori ember fő eledelei közé tartozott, hús mellé szívesen fogyasztották. Az országban alig volt olyan település, amely mellett ne termesztették volna.

²⁵ Az örök, „virrasztók” éjjeli szolgálatot láttak el, amelyet az artikus szerint nem a vár gyalogos katonái végeztek. Az éjszakai nyugalom őrzésére és biztosítására alkalmazták őket.

²⁶ Szélhalom a mai Gyula délnyugati szélén az Újkigyósról vezető út két oldalán feküdt, neve a szélső halmot jelenti.

²⁷ Turgony Gyula mai belterületének déli szélén feküdt az egykori Izsák és Szélhalom között. Neve a kun Turyan személynéből származik.

²⁸ Talán a mai Gyula keleti szélén feküdt pontosan nem meghatározható helyen. Neve az Izsák személynév.

²⁹ Fölszer a korabeli Gyula egyik szélső utcája lehetett.

33.	Az említett falvak lakói kötelesek továbbá az allodiumon lévő egyes lakásokat, továbbá istállókat agyagos földdel vagy földdel tapasztani (építeni) és javítani, amely munka értéke kitesz	30	
34.	A gyulai polgárok kötelesek minden bort, amelyet [a várhoz] szállítanak, a szekerektől a pincéig szállítani, amelyért elszámolható	12	
35.	Ismételten kötelesek a gyulai mészárosok a vár szükségleteire ökröket és disznókat vágni, amelyért elszámolható		
Az egész oldal kitesz		324	
	5. oldal		
36.	Az említett malmok körül élő molnárok egyenként kötelesek munkájukkal és saját szerszámaikkal a várnál az ácsmesterséget illető munkát elvégezni, amely értéke	25	
Az egész oldal kitesz		149	
37.	Az említett négy falucska egyenként köteles a várat, az allodiumot és a kerteket ölelő kerítést javítani, amely munka [értéke], ha fizetnék	16	
38.	A gyulai zsellérek kötelesek mindenegyes, az allodiumon lévő terményt elcsépelni tized részért, amelyből a vár nyer	16	
39.	A vár mellett fekvő Szelhalom ³⁰ faluból kötelesek a vár részére allodiális ellátást [nyújtani], tetszés szerint egy alkalommal 100, más alkalommal kitesz	200	
40.	A fent említett vámokból származnak fatálapok, dézsák, deszkák, kötelek, só, alma, körte, dió és más gyümölcsfélések, értékük	31	
41.	Simánd ³¹ köteles adni az úrnak a várhoz fazekakat, kelyheket, üstöket, és más, a tűzhelyhez (kályhához) tartozó cserép készítményeket, amennyi szükséges, értékük kitesz	12	

³⁰ Lásd 26. sz. jegyzet. A német nyelvű változat alapján Szelhalom lakói az allodiumon állatokat tartottak, amelyből az uradalomnak haszna származott. Az állatok leadásakor bizonyos százalék jövedelemben részesültek.

³¹ Lásd 4. sz. jegyzet.

42.	Az összes, várhoz tartozó faluban élő mindenegyes jobbágy Szent Miklós, ³² az Úr születésének ³³ és húsvét ünnepe ³⁴ táján köteles adni házanként egy kenyeret és egy jó tyúkot, amely kitesz	80	
Az egész oldal kitesz		309	
	6. oldal		
43.	A várhoz tartozó, Gyulán és Váriban ³⁵ élő halászok a konyhára, a várnagyok, az udvarbíró valamint a várban tartózkodó más familiárisok ellátására kötelesek a pénteki és a böjti napokon az egész évre elegendő halat /adni/, amely értéke	200	
44.	Kerülnek a várhoz az ispánok hivatalából juhok, ökrök, disznók és lovak, amelyeket magyarul „Budosso barom”-nak vagy kóboroknak hívnak, és bárhol találják az efféle jószágokat, [azokat] a várhoz tartoznak adni ellátásra, értékük	200	
45.	Vannak bizonyos mocsarak, amelyekből a madarak különböző nemeit vadásszák, és kötelesek a vár eltartására adni	16	
Az egész oldal kitesz		496	
	7. oldal		
46.	A fentebb említett, a várhoz tartozó erdőkből vadállatok különböző nemei származnak a várban [tartózkodók] eltartására, [értékük]	24	
47.	A vár közelében vadaspark található, amelyben szarvasbikákat és -teheneket nevelnek.		
48.	Vannak a vár közelében halak tartására alkalmas árkok, amelyekben sok és sokféle halat őriznek a ház szükségleteire.		
49.	A várnál terem annyi széna, amennyit kaszálni akarnak, amelyből számos kazlat eladhatnak.		
50.	Gyula várának ura az összes javakra és birtokokra kivethet és kiróhat adót (taxa), ahányszor akar.		
Az egész oldal kitesz		440	
A teljes összeg		1 520	

³² December 6.³³ Lásd 19. sz. jegyzet.³⁴ Mozgó ünnep. Az első tavaszi holdtölte utáni vasárnap.³⁵ Lásd 4. sz. jegyzet.

A Gyula várához tartozó városok, mezővárosok, valamint falvak vagy birtokok névsora:

Gyula város,³⁶ Alsódoboz, Felsődoboz, Szana, Györke, Vesze, Alabián (három jobbágy), Püski (három jobbágy), Kakucs, Fövényes, Püly, Vári, Keszi, Otlaka, Szentbenedek, Eperjes, Meggyes, Bánhegyes, Dombiratos, Bánkuta, Kétegyház, Lökösháza.

Békés város vagy mezőváros,³⁷ Berény, Gyur, Szentmiklós, Décse, Kondoros, Szénás, Hidas, Nyárszeg, Verebes, Dété, Csarna.

Simánd város vagy mezőváros,³⁸ Újfalva, Meszt, Pél (három jobbágy), Sámolykeszi, Vadász, Tolmács, Papfalva, Kórógyrév, Madzagfalva, Csermely, Hodos, Királymezeje, Beleczfalva, Tivadar, Rekoedle (?)

A városok, mezővárosok és falvak száma összesen 50.

Ezt az értékbecslést gyertyaszentelő ünnepe körül eladás céljából készítette Ahorn János 1525-ben Gyula várának udvarbírája és Kolosswar-i Ádám ugyanazon évben a vár írnoka.

³⁶ *Gyula* a mai Gyula város elődje, *Alsódoboz* Gyulától északra a mai Doboz helyén állt, *Felsődoboz* a mai Doboztól délkeletre feküdt, *Szana* a Fekete-Körös mellett, Szana-zug őrzi a település emléket. *Györke* Gyulától észak-nyugatra feküdt a Györkehely határnévben maradt fenn neve. *Vesze* Gyulától észak-nyugatra Györke mellett állt. *Alabián* pontos helye a Békéscsaba–Gyula közötti főút és a Fehér-Körös régi medre között a Póstelekre vezető bekötőút két oldalán található. *Püski* Békéscsabától keletre a régi Fehér-Körös-meder jobb oldalán feküdt, délen Veszével volt határos. *Kakucs* helye ma puszta Gyulavarsánd, más vélemények szerint Kétegyháza mellett. *Fövényes* Gyula és Békéscsaba között lokalizálható, 1923-ban feltárták templomát. *Püly* a mai Kispél puszta helyén állt Nagypéltől (Pilu) nyugatra, *Vári* ma Gyulavári, *Keszi* nevét Gyulavári határában a Keszi-erdő őrzi. *Otlaka* a mai Gyulától délre fekvő Otlaka (Granicea, Ro.) középkori elődje, *Szentbenedek* település helyét Gyulától délnyugatra határrésznév őrzi, *Eperjes* neve a Gyulától délnyugatra lévő Eperjesi-tanyák határnévben maradt fenn. *Meggyes* a mai Medgyesegyháza középkori elődje, *Bánhegyes* a mai Magyarbánhegyes határában feküdt. *Dombiratos* a mai község helyén állt, *Bánkuta* a mai Bánkút környékén feküdt, *Kétegyház* a mai Kétegyháza középkori elődje, *Lökösháza* a mai Lökösháza középkori elődje.

³⁷ *Békés* a mai Békés város középkori elődje, *Gyur* Mezőberény és Kamut között terült el. *Szentmiklós* Békéscsabától északnyugatra terült el Kamut irányában, *Décse* helye ma puszta Endrőd és Szarvas között, *Kondoros* a mai község középkori elődje, *Szénás* a mai Nagyszénás középkori elődje, *Hidas* Békéstől nyugatra a Hidas-ér mellett feküdt, területe később Békésbe olvadt, *Nyárszeg* Gyoma és Endrőd között a Körös déli partján feküdt, *Verebes* Békéstől keletre feküdt, neve a Verebesi-híd helynévben maradt fenn, *Dété* Békés és Doboz között feküdt, nevét a Diteri-puszta helynév tartotta fenn, *Csarna* Békés keleti szomszédja volt, nevét a Csarnahely határnév tartotta fenn.

³⁸ *Simánd* (Simondul, Ro.) középkori elődje, *Újfalva* a Simánd és Mácsa között fekvő Újfalva puszta helyén állt, *Meszt* a mai Muszka (Mișca, Ro.) középkori elődje, *Pál* a mai Nagypál (Pilu, Ro.) középkori elődje, *Sámolykeszi* a mai Somoskeszi (Șomoșceș, Ro.) középkori elődje, *Vadász* a mai Vadász (Vinători, Ro.) középkori elődje, *Tolmács* nevét Tolmács-puszta őrzi Alsóbarakony (Berechin, Ro.) határában, *Papfalva* Somoskesz mellett feküdt, Kórógyrév közelebről nem lokalizálható, *Madzagfalva* Somoskesz közelében feküdt, *Csermely* a mai Csermő (Cernei, Ro.), *Hodos* a mai település (Hodiș, Ro.) középkori elődje, *Királymezeje* Somoskesz mellett a Barakony ér partján feküdt, *Beleczfalva* Csermő mellett állt, *Tivadar* (Tivadarfalva) Nadab és Kisjenő között feküdt, *Rekoedle* romlott névalak, nem lokalizálható.

LÁSZLÓ BLAZOVICH

THE INCOME REGISTER OF THE ESTATE OF GYULA IN 1525

(Summary)

This publication has two parts. The introduction presents and examines the income register. The author establishes several facts considering the estate of Gyula and its society. The introduction is followed by the Hungarian translation of the original Latin source with notes.

The large estate of Gyula consisted of 47 villages and domains, as well as 3 towns and market towns (Gyula, Békéscsaba, and Simánd) at that time. The differentiation of the population in the estate is the following: there are two groups of villains of more than one thousand in number. Besides those settled, the number of those moving freely was one third. Next to the villains there are the cotters who worked on the villains' farms. The lowest stratum were the farmhands or servants. The industrial stratum is not among the tax payers but among the villains and cotters.

The register presents in details the taxes and services given to the lord by different social strata. It makes clear that the tenants of the towns and villages of the estate fulfilled their duties by giving rents in money, crops and labour. Besides this, the income of the estate came from fines customs and dues paid for using certain parts of the allopodium (water, moor, woods). The benefit coming from the trade of big animals like horses and cows was an important income. The register contains information about the fact that the population of the estate paid taxes for the lord only for agricultural activities and the crops of the fields.